

Afetle Kopan Bağlar: 6 Şubat Depremi Sonrası Diyarbakır'da Zorunlu Yerinden Edilmenin Sosyal ve Mekânsal Yansımaları

Meryem Bakır^{1*}, Aslı Altanlar²

¹Amasya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Amasya, Türkiye

²Amasya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Amasya, Türkiye

*Corresponding author: meryembkr08@gmail.com

Özet – 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli depremler, Diyarbakır'da ciddi fiziksel yıkımların yanı sıra toplumsal ve mekânsal düzeyde derin dönüşümlere neden olmuştur. Bu çalışma, Diyarbakır'da afet sonrası TOKİ konutlarına zorunlu olarak yerleştirilen bireylerin yer ile kurdukları bağın dönüşümünü, mahalle kültüründeki çözülme ve gündelik yaşam pratiklerindeki değişimleri nitel bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülen çalışmada, 15 katılımcıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler içerik ve betimsel analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir. Bulgular, zorunlu yerinden edilmenin bireylerin mekânsal aidiyet duygusunda ciddi bir kopuş yarattığını; eski mahallelerdeki sosyal ilişkiler, komşuluk bağları ve kamusal alan erişiminin kaybının, yeni yaşam alanlarında aidiyet kurmayı zorlaştırdığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük bölümü, yeni yaşam alanlarını "yabancı", "geçici" ve "soğuk" olarak nitelendirmiş; ulaşım güçlüğü, temel hizmetlere erişimde yaşanan aksaklıklar, artan ekonomik yük ve psikolojik uyum sorunları gibi çeşitli güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Çalışma, afet sonrası yerleşim politikalarında yalnızca fiziksel barınmaya değil, toplumsal bağların korunması ve mekânsal belleğin devamlılığına da öncelik verilmesi gerektiğini ortaya koymakta; yerinde dönüşüm, kamusal alanların güçlendirilmesi ve katılımcı planlama anlayışını önermektedir.

Anahtar Kelimeler – Yere Bağlılık, Deprem, Zorunlu Göç, Mekânsal Hafıza, Diyarbakır

Broken Ties in the Wake of Disaster: Social and Spatial Impacts of Forced Displacement in Diyarbakır after the February 6 Earthquake

Abstract - The earthquakes of 6 February 2023, centred in Kahramanmaraş, caused not only severe physical destruction in Diyarbakır but also deep social and spatial transformations. This study aims to examine, from a qualitative perspective, the transformation of place attachment, the dissolution of neighbourhood culture, and the changes in everyday practices among individuals who were forcibly relocated to TOKİ housing after the disaster. Based on a qualitative research design, the study is grounded in semi-structured, in-depth interviews conducted with 15 participants. The collected data were analysed using content and descriptive analysis techniques. The findings reveal that forced displacement led to a significant rupture in the participants' sense of spatial belonging. The loss of social networks, neighbourly relations, and access to public spaces in their former neighbourhoods made it difficult for them to establish a sense of attachment in their new environments. Most participants described their new settlements as "alien," "temporary," and "cold," and reported various challenges such as difficulties in transportation, limited access to basic services, increased financial burdens, and psychological adaptation issues. The study concludes that post-disaster housing policies should not focus solely on physical shelter, but also prioritise the preservation of social ties and spatial memory. It advocates for on-site transformation, the strengthening of public spaces, and a participatory planning approach.

Keywords – Place Attachment, Earthquake, Forced Migration, Spatial Memory, Diyarbakır.

I. GİRİŞ

6 Şubat 2023'te meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, Türkiye tarihinin en yıkıcı afetlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Depremler, sadece fiziksel yıkımlara neden olmamış; aynı zamanda mekânsal, toplumsal ve psikolojik düzeyde kırılmalar yaratmıştır. Diyarbakır ili de bu afetten etkilenen kentlerden biri olmuş; birçok hane, yaşadığı yapısal kayıpların ardından ilk aşamada geçici olarak ya çadır kentlerde barınmak ya da kiralık konutlara taşınmak zorunda kalmıştır. İzleyen süreçte ise kalıcı deprem konutlarının inşa edilmesiyle birlikte, birçok hane kent merkezinden oldukça

uzak konumda yer alan Oğlaklı bölgesindeki TOKİ yerleşim alanlarına zorunlu olarak taşınmıştır. Bu süreç, bireylerin yalnızca yaşadıkları konutları değil, aynı zamanda alıştıkları mahalle yaşamını, sosyal ilişkilerini, gündelik rutinlerini ve toplumsal hafızalarını da terk etmeleri anlamına gelmiştir. Zorunlu yerinden edilme süreci; yerle kurulan bağların kopması, mahalle kültürünün çözülmesi, kamusal hizmetlere erişimde zorluklar, psikososyal travmalar ve belirsizlik duygusuyla iç içe ilerlemiştir. Bu bağlamda, zorunlu yer değiştirme yalnızca fiziksel bir mekândan ayrılma süreci olarak değil, bireylerin yaşam biçimlerinin, sosyal çevrelerinin ve kültürel aidiyetlerinin bütüncül bir dönüşümü olarak

değerlendirilmelidir. Yaşam alanlarının değişmesi, bireylerin geçmişle kurdukları bağların kopmasına, tanıdık sosyal ağların dağılmasına ve mekânsal belleklerinde derin boşluklar oluşmasına neden olmaktadır. İşte tam bu noktada yere bağlılık kavramı, afet sonrası yaşanan dönüşümleri anlamak açısından kritik bir çerçeve sunar.

Yere bağlılık, yalnızca fiziksel çevreye duyulan bağlılık değil; aynı zamanda toplumsal ilişkiler, gündelik yaşam pratikleri, geçmişe ait anılar ve bireysel kimlik inşasıyla bütünleşen çok boyutlu bir aidiyet biçimidir. Bireyler, yaşadıkları yerle zamanla duygusal, kültürel ve sosyal düzeyde bağlar kurar; bu bağlar, yalnızca barınmaya değil, yaşama anlam kazandıran ritüel ve ilişkilerin bütününe işaret eder. Dolayısıyla afet sonrası yeni yerleşim alanlarına geçiş, yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyo-kültürel bir kopuş anlamına gelmektedir [1], [2], [3], [4]. Bu bağlamda, bu çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası Diyarbakır'da TOKİ yerleşimlerine zorunlu olarak yerleştirilen bireylerin deneyimlerini inceleyerek, yerinden edilmenin sosyal ve mekânsal etkilerini bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma desenine sahip olan bu çalışma, 15 katılımcı ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Katılımcı ifadeleri doğrultusunda ortaya çıkan temalar; yere bağlılık, mahalle kültürü, kamusal alan kullanımı, psikososyal etkiler ve gündelik yaşam pratikleri ekseninde analiz edilmiştir. Böylece çalışma, afet sonrası yerleşim planlamasına ilişkin sosyal boyutları görünür kılmayı ve literatürde sıklıkla göz ardı edilen mekânsal aidiyetin psikolojik ve kültürel yansımalarını tartışmayı hedeflemektedir.

II. YERİNDEN EDİLME SONRASI TOPLUMSAL HAZIFA, MEKANSAL AİDİYET VE YERE BAĞLILIK ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Afetler, yalnızca fiziksel yıkıma yol açmakla kalmaz; aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkilerini, mekânsal aidiyetini ve toplumsal hafızasını da derinden etkileyen kırılmalara neden olur. Zorunlu yerinden edilme, özellikle afet sonrası süreçlerde bireylerin yaşadıkları çevreyle kurdukları çok boyutlu bağların kopmasına yol açarak, yalnızca bir yer değiştirme değil, aynı zamanda kimliksel ve kültürel bir kopuş anlamına gelir. Cernea [5], bu süreci maddi kayıpların ötesinde, sosyal ağların çözülmesi, aidiyet duygusunun zedelenmesi ve kimliğe dair referans noktalarının kaybedilmesi gibi çok boyutlu risklerle tanımlamaktadır. Bu riskler, kentleşmenin geleneksel sosyal bağlar üzerindeki yıpratıcı etkilerini ele alan çalışmalarla [6] ve özellikle Türkiye'deki göç ve kentleşme deneyiminin sosyal sonuçlarını irdeleyen analizlerle [7] paralellik göstermektedir. Kentleşme ve zorunlu yer değişimlerinin getirdiği bu sosyal erozyon, Türkiye'de 1999 Marmara Depremi ve son olarak 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında uygulanan yeniden yerleştirme politikalarıyla daha da belirginleşerek, sosyal kopuşların ne denli derinleşebileceğini somut olarak gözler önüne sermiştir.

Zorunlu yer değişimlerinin bu denli etkili olmasının temelinde ise bireylerin mekâna duyduğu aidiyet duygusu yatmaktadır. Yere bağlılık, bireylerin yaşadıkları mekâna karşı geliştirdikleri duygusal, bilişsel ve davranışsal bağların toplamı olarak tanımlanır [4]. Bu bağ, Mekân bağlılığı, fiziksel çevrenin ötesinde, bireylerin anıları, kimlikleri ve sosyal ilişkileriyle kurdukları bağ olarak tanımlanır [3]. Nitekim

mekân, bireylerin “ev” duygusunu geliştirdikleri, toplumsal etkileşimlerini biçimlendirdikleri ve aidiyet hissini yeniden ürettikleri bir referans alanıdır. Bu bağlamda Ellenbogen ve Trivic [8], yerinden edilme süreçlerinin sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyo-ekolojik bir yeniden yapılanma anlamına geldiğini ve bireylerin bu süreçte yeni topluluk bağları geliştirerek aidiyet duygusunu yeniden şekillendirebildiklerini belirtmektedir. Altanlar [1] ise özellikle tarihî mahallelerde yaşayan bireylerin sokaklara, komşuluk ilişkilerine ve geleneksel yaşam pratiklerine duyduğu bağlılığın, yere bağlılık duygusunun en belirgin göstergeleri arasında yer aldığını ifade etmektedir. Bu nedenle zorunlu yerinden edilme, sadece bir konut kaybı değil, aynı zamanda bir yaşam biçiminin, sosyal bağların ve kolektif hafızanın kaybı anlamına gelmektedir. Bu kolektif hafıza ise, yalnızca sosyal ilişkilerde değil; fiziksel çevrede, mekânla bütünleşmiş geçmiş deneyimlerde de somutlaşmaktadır. Bu noktada mekânsal belleğin devreye girdiği görülmektedir. Mekânsal bellek, bireylerin geçmiş deneyimlerini belirli mekânlara yüklemeleriyle şekillenir. Halbwachs (1992), belleğin toplumsal bağlam içinde inşa edildiğini ve mekânlar aracılığıyla sürdürüldüğünü vurgularken; Pierre Nora (1989) hafıza mekânları (lieux de mémoire) kavramı ile bu belleğin fiziksel ya da sembolik alanlarda somutlaştığını belirtir [2]. Mahalle kahvehaneleri, camiler, sokak çeşmeleri ya da tarihî konutlar gibi yapılar, bu hafızanın taşıyıcısı konumundadır. Afet sonrası yaşanan zorunlu yer değişimi, bireyleri yalnızca fiziksel çevrelerinden değil; aynı zamanda kolektif belleğin biçimlendiği ve toplumsal anlam kazandığı mekânlardan da uzaklaştırmaktadır. Yerinden edilme sonucunda taşınılan yeni çevrelerde, belleği yeniden üretmek her zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü bireylerin belleğinde yer etmiş gündelik yaşam pratikleri, sosyal etkileşim biçimleri ve ortak geçmişe dair izler, çoğu zaman yeni yerleşim alanlarında karşılık bulamaz. Manzo [9], bu tür çevresel kopuşların bireylerin psikolojik refahı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtirken; Altanlar [6], geleneksel yerleşim dokularının sosyal aidiyet ve yaşam doyumunu açısından taşıdığı rolü vurgulamaktadır. Dolayısıyla, afet sonrası inşa edilen TOKİ yerleşimleri gibi düzenlemelerde sosyal ilişkilerin yeniden inşası çoğu zaman sınırlı kalmakta; yabancılaşma, yalnızlık ve güvensizlik gibi duygular öne çıkmaktadır. Yerinden edilme sonrasında zayıflayan toplumsal ilişkilerin ve aidiyet bağlarının yeniden tesis edilmesinde ise kamusal alanların rolü kritik bir önem taşımaktadır. Kamusal alanlar, yalnızca fiziksel boşluklar olarak değil; bireylerin gündelik yaşam pratikleriyle şekillenen, sosyal ilişkilerin kurulduğu, ortak hafızanın yeniden üretildiği ve aidiyet duygusunun beslendiği dinamik sosyo-mekânsal yapılar olarak değerlendirilmektedir. Bu mekânlar, bireylerin hem fiziksel çevreyle hem de toplulukla kurduğu çok katmanlı ilişkiler üzerinden anlam kazanmakta; mekâna atfedilen değerler, hafızalar ve duygular aracılığıyla mekânsal kimlik ve aidiyet süreçlerini şekillendirmektedir [8], [10], [11]. Gehl [12], bu alanların gündelik karşılaşmalara olanak tanıyarak sosyal bütünleşmeye katkı sunduğunu vurgularken; Ghasemishkaftaki ve arkadaşları [13], farklı kültürel geçmişe sahip bireylerin kamusal mekânlar aracılığıyla bağ kurabildiğine dikkat çekmektedir. Boffi, Rainisio ve Inghilleri [14], afet sonrası yeniden yerleşim alanlarında sosyo-mekânsal bütünlük sağlanamamasının, bireylerin yer ile kurdukları bağları zayıflattığını ve mekâna yabancılaşmalarına neden olduğunu

ifade etmektedir. Mekânsal sürekliliğin ve toplumsal hafızanın kesintiye uğraması, yeni yerleşim alanlarında aidiyet duygusunun gelişmesini güçleştirmektedir. Türkiye'de afet sonrası inşa edilen kalıcı konut alanlarındaki TOKİ yerleşimleri de bu sorunun belirgin biçimde gözlemlendiği örnekler arasında yer almaktadır. Bu alanlarda kamusal mekânların hem nicelik hem de nitelik açısından yetersiz olması, yalnızca fiziksel izolasyona değil; aynı zamanda sosyal dışlanma ve duygusal yalnızlık gibi toplumsal sorunların derinleşmesine yol açmaktadır. Söz konusu durumun temelinde, yeniden yerleşim alanlarının kullanıcıların sosyal, kültürel ve gündelik yaşam pratikleriyle uyumlu biçimde tasarlanmamış olması yatmaktadır. Nitekim Bingöl'de yürütülen ampirik bir çalışmada, afet sonrası TOKİ konutlarında yaşayan bireylerin kimlik, aidiyet, sosyal etkileşim ve yaşam kalitesi gibi sosyal sürdürülebilirlik bileşenleri açısından ciddi memnuniyetsizlik yaşadığı tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerin, toplumsal bağları güçlendirmekten ziyade zayıflatan yapılar sunduğu vurgulanmaktadır [15]. Benzer şekilde, Kahramanmaraş'ın Dulkadiroğlu İlçesi'nde yapılan saha araştırması da, afet sonrası kamusal alanların işlevsellikten uzak olduğunu ve sosyal bütünleşmeyi destekleyecek biçimde planlanmadığını ortaya koymaktadır [16]. Dolayısıyla afet sonrası yeniden yerleşim süreçlerinde, konut ihtiyacının giderilmesinin ötesinde; toplumsal bağların onarılması, kamusal alanların işlevsel ve kapsayıcı biçimde planlanması ve bireylerin aidiyet geliştirebileceği sosyal yapının yeniden inşası kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Aksi halde, fiziksel güvenliğin sağlandığı ancak psikososyal ihtiyaçların karşılanmadığı alanlar, uzun vadede toplumsal bütünleşmenin zayıflamasına ve bireylerin yaşadıkları çevreyle bağ kuramamasına neden olabilir [17], [18]. Bu nedenle, afet sonrası yerleşim politikalarının; mekânsal adalet, toplumsal eşitlik ve kültürel süreklilik ilkeleri doğrultusunda, insan-merkezli ve yer-odaklı bir yaklaşımla yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, afet sonrası yeniden yerleşim süreçlerinin mekânsal ve toplumsal boyutlarını bütüncül bir yaklaşımla ele alabilmek amacıyla, nitel bir yöntem tercih edilmiş; mekânsal analizler, yerinde gözlemler ve derinlemesine görüşmeler bir arada kullanılmıştır. Araştırma alanı olarak Diyarbakır'ın seçilmesinin temel nedeni, kentsel belleği güçlü, tarihsel dokusu ve sosyal yapısı oldukça katmanlı olan bu kentte, afet sonrası gelişen yerleşim alanlarında yaşanan dönüşümlerin toplumsal bağlamda belirgin etkiler üretmesidir. Özellikle 2023 depremleri sonrası Diyarbakır'da inşa edilen yeni konut alanlarının, geleneksel yaşam biçimleriyle olan uyumsuzluğu ve kamusal mekân yetersizliği, bu çalışma açısından önemli bir inceleme zemini sunmaktadır. Bu bağlamda, Diyarbakır örneği üzerinden afet sonrası yerleşimlerin fiziksel güvenliğin ötesine geçen, sosyal sürdürülebilirliği ve mekânsal aidiyeti önceleyen bir yaklaşımla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

III. YÖNTEM

Bu çalışma, 6 Şubat depremi sonrası Diyarbakır'da zorunlu yerinden edilmenin bireylerin sosyal ve mekânsal deneyimleri üzerindeki etkilerini derinlemesine anlamayı amaçlayan nitel bir araştırma desenine sahiptir. Nitel araştırma yaklaşımı, karmaşık toplumsal olguları katılımcıların kendi bakış açıları ve deneyimleri üzerinden keşfetmeye olanak tanır [19].

A. Araştırma Deseni

Bu çalışmada, özellikle bir olguya (deprem sonrası zorunlu yerinden edilme) odaklanarak katılımcıların deneyimlerini ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları kavramak amacıyla fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Fenomenoloji, bireylerin belirli bir olguya ilişkin öznel deneyimlerini derinlemesine inceleyerek, bu deneyimlerin temel yapılarını ortaya çıkarmayı hedefler (Moustakas, 1994). Bu sayede, depremlerle zorunlu yer değişimiyle yaşadıkları psikososyal, mekânsal ve kültürel dönüşümlerin özü anlaşılmasına çalışılmıştır.

B. Katılımcılar ve Örneklem

Araştırmanın katılımcılarını, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenen ve Diyarbakır'da zorunlu olarak yeni yerleşim alanlarına (Oğlaklı TOKİ bölgesi) taşınmak durumunda kalan bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmanın amacına uygun, zengin bilgi sağlayabilecek bireylerin seçilmesine olanak tanır. Katılımcılar, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve önceki ve sonraki ikametgâhları gibi demografik özellikler açısından çeşitlilik gösterecek şekilde belirlenmeye çalışılmıştır. Toplamda 15 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri, çalışmanın bağlamını netleştirmek ve toplumsal temsiliyeti daha görünür kılmak amacıyla yüzdeler olarak sunulmuştur.

- Yaş Aralığı: 20-64 yaş arası
- Cinsiyet Dağılımı: 12 Kadın (%80), 3 Erkek (%20)
- Medeni Durum: 12 Evli (%80), 3 Bekar (%20)
- Meslekler: Market çalışanı, Ev Hanımı, Emekli, Öğrenci, Serbest Meslek, Çalışmıyor, Çiftçi, Esnaf
- Eğitim Durumu: Okur Yazar, İlkokul, Ortaokul, Lise, Önlisans, Lisans
- Hane Halkı Sayısı: 2-7 kişi arası
- Doğum Yeri/İkamet Süresi: Tüm katılımcılar Diyarbakır doğumlu veya uzun süredir Diyarbakır'da ikamet eden bireylerdir. Katılımcıların tamamı deprem öncesinde de Diyarbakır'da ikamet etmekteydi.

C. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, önceden belirlenmiş bir soru listesi olmasına rağmen, görüşmeciye katılımcının yanıtlarına göre ek sorular sorma ve konuları derinleştirme esnekliği sunar [20]. Görüşmeler, katılımcıların deprem öncesi ve sonrası yaşam deneyimleri, yere bağlılık algıları, mahalle kültürüyle ilişkileri, yeni yaşam alanlarına uyum süreçleri, kamusal alan kullanım alışkanlıkları ve genel psikososyal durumları gibi konularda detaylı bilgi edinmeyi sağlamıştır. Görüşme soruları, genel olarak şu temalar etrafında şekillenmiştir: Yere Bağlılık ve Mekânsal Aidiyet, Mahalle Kültürü ve Sosyal İlişkiler, Kamusal Alan Kullanımı, Gündelik Yaşam Pratikleri ve Ulaşım, Ekonomik Durum ve İş Yaşamı, Psikolojik ve Sosyolojik Etkiler, Afet Sonrası Yerleşim ve Konut Süreci.

D. Veri Analizi

Toplanan nitel verilerin analizinde içerik analizi ile betimsel analiz yaklaşımları birlikte kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler öncelikle deşifre edilerek yazılı metne dönüştürülmüştür. Daha sonra, bu

görüşme metinleri ile saha gözlemlerinden elde edilen notlar, araştırmanın amacı doğrultusunda tematik başlıklar altında gruplandırılmış ve yorumlanmıştır [19]. Bu süreçte, katılımcı ifadelerinde ve saha gözlemlerinde tekrar eden temalar, anahtar kavramlar ve ortak örüntüler belirlenmiştir. Elde edilen temalar, katılımcıların deprem sonrası zorunlu yerinden edilme deneyimlerini, yere bağlılık algılarını ve gündelik yaşam pratiklerindeki dönüşümleri yansıtacak şekilde yapılandırılmış ve yorumlanmıştır. Böylece analiz süreci, verilerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına olanak tanımış; bu da bulgular bölümünün kuramsal ve tematik temellerini oluşturmuştur.

IV. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölüm, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası Diyarbakır'da zorunlu olarak yerinden edilen bireylerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere dayalı olarak yapılandırılmıştır. Toplam 15 katılımcıyla yapılan görüşmeler, yere bağlılık ve mekânsal aidiyet, sosyal ilişkiler, kamusal alan kullanımı, gündelik yaşam pratikleri, ekonomik durum, psikososyal etkiler ve afet sonrası konut politikalarına yönelik algılar gibi tematik başlıklar çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu temalar, yalnızca katılımcı deneyimlerinin aktarımını değil, aynı zamanda bu deneyimlerin literatürdeki kuramsal çerçeveye bütünleştirilerek değerlendirilmesini de kapsamaktadır. Böylece, afet sonrası zorunlu yerinden edilmenin sosyal, mekânsal ve psikolojik düzeyde yarattığı çok boyutlu etkiler hem bulgular hem de bu bulguların tartışılması yoluyla ortaya konulmuştur. Bulgular, literatürde afet sonrası yerinden edilme, mekânsal aidiyet, mahalle kültürü ve bireysel iyi oluş gibi konulara dair yapılan çalışmalarla önemli ölçüde örtüşmektedir. Diyarbakır örneği, bu çok boyutlu süreci anlamak için hem bağlamsal hem de teorik olarak değerli içgörüler sunmaktadır.

A. Yere Bağlılık ve Mekansal Aidiyet Kaybı

Deprem öncesinde yaşadıkları mahalleleriyle güçlü bir duygusal ve mekânsal bağ kurmuş olan katılımcıların büyük çoğunluğu, bu alanları yalnızca bir konut alanı olarak değil; geçmişten gelen anılar, komşuluk ilişkileri ve kişisel tarihleriyle bütünleşmiş yaşam alanları olarak tanımlamaktadır. Bu derin bağlılık duygusu, bireylerin kimliklerinin temel bir parçası haline gelmiştir. Nitekim Scannell ve Gifford [4], yere bağlılık kavramının yalnızca fiziksel çevreyle kurulan ilişkiyi değil; bireyin o yere atfettiği anlamlar ve sosyal ilişkilerle şekillenen çok katmanlı bir bağlılık biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede, 1. katılımcı (Erkek, 32), eski evini ve mahallesini anlatırken "çok güzel bir evim vardı" ve "çok bağıydım" ifadeleriyle bu kuvvetli yer bağına dikkat çekmektedir.

Ancak zorunlu yerinden edilme sonucu yeni yerleşim alanlarına taşınmalarıyla birlikte, katılımcıların bu bağlılık duygusunda ciddi bir zayıflama yaşandığı gözlemlenmiştir. Birçok katılımcı, yeni konutlarında "kendilerini evlerinde hissetmediklerini", yeni çevreyi ise "ısınamadıkları" bir yer olarak tanımlamaktadır. Bazı katılımcılar yeni yerleşim alanını doğrudan "çok kötü" olarak nitelendirmiştir. Bu durum, Fried'in [21] yerinden edilme sonrası mekâna duyulan aidiyetin ve kimlik hissini zedelenmesine dair bulgularıyla örtüşmektedir. Eski mahallelerde kurulan güçlü toplumsal bağların, ortak yaşam kültürünün ve tanıdıklığın yeni

yerleşimlerde sürdürülememesi, bu aidiyet kaybının temel nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Manzo [9] da benzer biçimde, yerinden edilmenin yalnızca fiziksel bir yer değişimi olmadığını, aynı zamanda bireyin geçmiş deneyimleri, sosyal ağları ve anlam dünyasıyla bağlantısının da kopmasına neden olduğunu ifade etmektedir.

B. Mahalle Kültürü ve Sosyal İlişkilerdeki Çözülme

Katılımcıların büyük bir kısmı, eski mahallelerindeki komşuluk ilişkilerini "güvenli", "samimi" ve "birbirine yardım eden bir yapı" olarak tanımlamaktadır. Görüşmelerde "herkes birbirini tanır", "kapımız açıldı", "komşularla iç içeydik" gibi ifadeler öne çıkmaktadır. Yeni yerleşim alanlarında ise bu ilişkilerin büyük ölçüde zayıfladığı, hatta kaybolduğu belirtilmiştir. "Kimse kimseyi tanımıyor", "herkes başka yerden geldi" gibi söylemler, sosyal yabancılaşmanın düzeyini ortaya koymaktadır. Bu durum, Cernea'nın [5] zorunlu yer değiştirme süreçlerinde sosyal ağların çözülmesi ve dayanışma kültürünün zarar görmesi tehlikesine dair uyarısıyla örtüşmektedir. Manzo [9] mahallelerin sadece fiziksel birimler değil, aynı zamanda güven ve aidiyet hissi üreten sosyal dokular olduğunu savunurken, bu çalışma da Diyarbakır'daki TOKİ yerleşimlerinin bu dokuyu yeniden üretmekte zorlandığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların "tanımadıkları insanlarla bir arada yaşamak zorunda kalmak"tan duydukları rahatsızlık, Altanlar'ın [6] vurguladığı gibi, kentleşme ve zorunlu yer değişimlerinin geleneksel sosyal bağlar üzerindeki erozyonunu göstermektedir.

C. Kamusal Alanlara Erişim ve Kullanım Sorunları

Katılımcılar, eski yaşam alanlarında cami, park, market, pazar yeri gibi temel kamusal alanlara yürüyerek ulaşabildiklerini belirtmiş; bu yerlerin hem gündelik yaşamı kolaylaştırdığını hem de sosyal etkileşimi artırdığını ifade etmişlerdir. Yeni TOKİ yerleşimlerinde ise kamusal alanların uzaklığı, işlevselliği ve yetersizliği nedeniyle sosyal yaşamın kısıtlandığı vurgulanmıştır. Bir katılımcı "pazar çok uzak, market yok, kargo bile gelmiyor" diyerek fiziksel ve hizmetsel kopukluğu özetlemiştir. Bu durum, Ghasemishkaftaki ve arkadaşlarının [13] kamusal alanların yere bağlılığı nasıl güçlendirdiğine dair bulgularıyla çelişmektedir. Kamusal alan yetersizliği, yalnızca sosyal yaşamı değil, bireylerin mahalleyle kurdukları bağları da zayıflatmaktadır. Bu eksiklik, aynı zamanda mekânsal adalet ilkesinin ihlali anlamına gelmekte ve toplumsal dışlanma riskini artırmaktadır. Turna ve Savaş Yavuzçehre'nin [16] Dulkadiroğlu örneğindeki tespitleri, afet sonrası inşa edilen yerleşimlerin büyük kısmında benzer işlevsel eksikliklerin bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, Kahramanmaraş Dulkadiroğlu ilçesinde kurulan yeni TOKİ konut alanlarında sosyal donatı alanlarının (park, yeşil alan, sağlık ocağı, okul vb.) yeterli planlanmadığı, yerleşimlerin kent merkezine uzak olduğu ve ulaşım imkanlarının yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu alanlarda sosyal etkileşimi güçlendirecek mekânsal düzenlemelerin eksikliği nedeniyle yeni yerleşimlerin "yalnızca barınma" işlevine sıkıştığı ve mahalle kimliğinin oluşamadığı vurgulanmaktadır.

D. Gündelik Yaşamda Aksamalar: Ulaşım ve Zaman Yönetimi

Yeni yerleşimlerin kent merkezine olan uzaklığı ve toplu taşıma yetersizliği, katılımcıların gündelik yaşam pratiklerini önemli ölçüde etkilemiştir. "Sabahları iki saat erken kalkmak

zorundayız”, “çocuklar okula servisle gitmek zorunda” gibi ifadeler, ulaşımın bireylerin yaşam ritmini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, bu durum bireylerin sosyal hayata, işe veya sağlık hizmetlerine erişimini zorlaştırmakta, zaman ve enerji kaybına yol açmaktadır. Bu bulgular, özellikle afet sonrası yeniden yerleşim planlamasında yalnızca fiziksel barınmaya odaklanmanın yetersiz olduğunu ve bütüncül kentsel entegrasyonun önemini ortaya koymaktadır. Kürüm Varolgüneş'in [15] Bingöl TOKİ yerleşimleri üzerine yaptığı çalışmada, benzer şekilde ulaşım sorunlarının sosyal izolasyonu artırdığı ve yaşam kalitesini düşürdüğü vurgulanmıştır. Bu nedenle, yeni yaşam alanlarının kentle bağlantısını güçlendirecek ulaşım altyapısı hayati bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

E. Ekonomik Güvencesizlik ve Geçim Sıkıntıları

Deprem sonrası yeni yerleşimlere taşınan bireylerin önemli bir kısmı, artan ekonomik yükten şikâyet etmektedir. Katılımcılar, yeni konutlar için ödeme miktarı henüz belli olmayan yapılacak ödemelerin, ulaşım giderlerinin ve genel yaşam maliyetlerinin bütçelerini zorladığını ifade etmişlerdir. “Araba alacaktım ama konut için geri ödeme başlayacak diye erteledim” gibi ifadeler, bireylerin uzun vadeli ekonomik planlarını askıya aldığı göstermektedir. Benzer biçimde, bazı katılımcılar iş bulma veya mevcut işlerini sürdürebilme konusunda da zorluk yaşadıklarını dile getirmiştir. Bu durum, özellikle düşük gelirli gruplar için ekonomik güvencesizlik riskini artırmakta, afet sonrası toparlanma sürecini uzatmaktadır. Türkiye bağlamında yapılan çalışmalarda Tural ve arkadaşları [22], tarafından yapılan çalışmada, ekonomik belirsizliklerin afet mağdurlarının psikososyal uyumunu olumsuz etkilediği ortaya konulmuştur. Örneğin, Marmara Depremi sonrası işsizlik ve gelir kaybı nedeniyle artan ekonomik sıkıntılar, bireylerin stres, depresyon ve sosyal ilişkilerde zayıflamaya yol açmış; bu da toplumsal dayanışmanın zayıflamasına ve iyileşme sürecinin gecikmesine neden olmuştur.

F. Psikososyal Etkiler ve Bireysel İyi Oluş

Katılımcıların büyük kısmı, zorunlu yer değiştirme sürecinde yalnızlık, güvensizlik, belirsizlik ve uyum sorunları yaşadıklarını ifade etmiştir. “Arkadaşımdan uzağım”, “ıssız bir yerdeyiz, tedirgin hissediyorum” gibi söylemler, bireylerin yeni mekâna duygusal düzeyde adapte olamadıklarını göstermektedir. Uyku düzeninde bozulma, anksiyete, aidiyet yoksunluğu gibi belirtiler, yerinden edilmenin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik bir kırılma yarattığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Halbwachs'ın [23] kolektif bellek teorisi ve Nora'nın [24] “hafıza mekânları” kavramı ile açıklanabilir. Zira bireyler, geçmişte aidiyet kurdukları mekânları terk ettiklerinde, sadece fiziksel değil, aynı zamanda sembolik ve kimlikli bir yitim de yaşamaktadır. Altanlar'ın [25] mekânsal kimlik üzerine çalışmaları da, bireyin kendini güvende ve ait hissettiği bir çevre olmadan, psikolojik iyi oluşun sürdürülebilir olmadığını göstermektedir.

G. Afet Sonrası Yerleşim ve Konut Sürecine Yönelik Algılar

Katılımcıların büyük bir kısmı, devlet tarafından sunulan konutların yalnızca fiziksel özelliklerinden ziyade, yer seçimlerine ve sosyal altyapı eksikliklerine yönelik ciddi eleştiriler dile getirmiştir. “Ev yeni ama işçilik kötü”, “kargo bile gelmiyor”, “keşke yerinde dönüşüm olsaydı” gibi ifadeler,

afet sonrası politikaların mekânsal planlama boyutundaki derin eksikliklerine açıkça işaret etmektedir. Özellikle katılımcıların “eski mahalleimde kalmak isterdim” yönündeki güçlü arzuları, sosyal bağların, mekânsal belleğin ve kültürel sürekliliğin afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerindeki kritik önemini vurgulamaktadır.

Bu eleştiriler ve katılımcı talepleri, Altanlar'ın [1] yere bağlılığın kalkınma ve planlama süreçlerinde stratejik bir araç olarak ele alınması gerektiği yönündeki argümanını güçlü bir şekilde desteklemektedir. Yapılan analizler de bu durumu pekiştirmekte; zorunlu yerinden edilme sonrası yaşanan mekânsal kopuşun, sadece fiziksel çevreye değil, aynı zamanda toplumsal ilişkiler, psikolojik iyilik hali ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi çok katmanlı alanlara da olumsuz yansımaları olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde katılımcı planlama anlayışının benimsenmesi, yalnızca fiziksel değil, sosyal sürdürülebilirliği de hedefleyen bütüncül politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında Diyarbakır'da yaşanan zorunlu yerinden edilmenin bireyler üzerindeki mekânsal, sosyal ve psikolojik etkilerini nitel bir yaklaşımla incelemiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular, afet sonrası yerleşim süreçlerinde yalnızca fiziksel konut sağlanmasının yeterli olmadığını; toplumsal, kültürel ve psikososyal boyutların ihmal edilmesinin bireylerin uyum sürecini zorlaştırdığını ortaya koymuştur.

Katılımcılar, eski mahalleleriyle kurdukları aidiyet bağlarının yer değişimiyle zayıfladığını ve yeni yaşam alanlarında “yabancılaşma”, “geçicilik” ve “uyumsuzluk” hissettiklerini belirtmiştir. Bu durum; kopan sosyal ilişkiler, zayıflayan mahalle kültürü, yetersiz kamusal alanlar ve ulaşım zorluklarıyla yakından ilişkilidir. Komşuluk bağlarının zedelenmesi ve gündelik yaşamın aksaması, bireylerin psikolojik iyi oluşlarını olumsuz etkilemiştir.

Araştırmanın bulguları hem kavramsal hem de uygulamaya dönük açılardan önem taşımaktadır. Yere bağlılık, mekânsal bellek ve mahalle kültürü gibi kavramların afet sonrası nasıl dönüştüğü Diyarbakır örneğinde somut biçimde gösterilmiş; zorunlu yerinden edilmenin fiziksel olduğu kadar psikososyal ve kültürel bir kırılmaya da yol açtığı vurgulanmıştır.

Bu çerçevede, afet sonrası yeniden yerleşim politikalarının şu ilkelere dayanması gerekmektedir:

Yerinde dönüşümün önceliklendirilmesi: Mümkün olduğunda afetzedelerin kendi mahallelerinde kalabilmesi sağlanmalı; zorunlu taşınmalarda ise sosyal dokunun korunmasına özen gösterilmelidir.

Kamusal alan ve sosyal donatıların güçlendirilmesi: Yeni yerleşim alanları yalnızca konut odaklı değil; eğitim, sağlık, ibadet, alışveriş ve sosyalleşme işlevlerini içeren kamusal alanlarla bütüncül biçimde planlanmalıdır.

Ulaşım ve hizmetlere erişimin sağlanması: Yeni yerleşim bölgelerinin kentle entegrasyonu için ulaşım altyapısı geliştirilmeli; temel hizmetlere erişim kolaylaştırılmalıdır.

Psikososyal destek mekanizmalarının sunulması: Özellikle çocuklar, yaşlılar ve kırılğan gruplara yönelik sürekli ve erişilebilir destek hizmetleri sağlanmalıdır.

Katılımcı planlama yaklaşımlarının benimsenmesi: Afetzedelerin ihtiyaç ve beklentileri karar süreçlerine

doğrudan yansıtılmalı, bireylerin yer ile kurdukları bağ güçlendirilmelidir.

Sonuç olarak, afet sonrası yeniden yerleşim süreci yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal bütünleşme, mekânsal aidiyet ve yaşam kalitesinin yeniden inşasını kapsayan çok boyutlu bir dönüşüm sürecidir. Bu sürecin başarılı olabilmesi, bütüncül ve insan merkezli bir planlama yaklaşımıyla mümkündür.

REFERANSLAR

- [1] Altanlar, A. (2021). Place attachment in historic neighborhoods: A case study of Amasya. *Kent Akademisi (Urban Academy)*, 14(1), 199–213. <https://doi.org/10.35674/kent.855451>
- [2] Evciman, S. (2022). Hafıza mekânlarının ve “hafıza-bireylerin” “bir aradalığı” ve hafıza-kimliliğin sürekliliği: Türkiye Caferileri örneği. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 1–33.
- [3] Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207–230.
- [4] Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of environmental psychology*, 30(1), 1–10.
- [5] Cernea, M. M. (2000). Risks, safeguards and reconstruction: A model for population displacement and resettlement. In M. M. Cernea & C. McDowell (Eds.), *Risks and Reconstruction: Experiences of Resettlers and Refugees* (pp. 11–55). World Bank Publications.
- [6] Altanlar, A. (2019). Perception of quality of life on the axis of tourism-focused local development, example of Amasya. In M. Özyavuz (Ed.), *New approaches to spatial planning and design* (pp. 15–32). Peter Lang
- [7] Erman, T. (2001). The politics of squatter (gecekondu) studies in Turkey: The changing representations of rural migrants in the academic discourse. *Urban studies*, 38(7), 983–1002.
- [8] Ellenbogen, N. R., & Trivic, Z. (2024). Dynamic place attachment in the context of displacement processes: The socio-ecological model. *Cities*, 148, 104862.
- [9] Manzo, L. C. (2005). For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning. *Journal of Environmental Psychology*, 25(1), 67–86.
- [10] Diener, A. C., & Hagen, J. (2022). The power of place in place attachment. *Geographical Review*, 112(1), 1–5.
- [11] Kamani Fard, A., & Paydar, M. (2024). Place Attachment and Related Aspects in the Urban Setting. *Urban Science*, 8(3), 135.
- [12] Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings: Using Public Space* (6th ed.). Island Press.
- [13] Ghasemishkaftaki, M., Dupre, K., Campbell, J., & Fernando, R. (2025). Enhancing Place Attachment Through Developing Public Open Places: A Cross-Cultural Study in Gold Coast, Australia. *Architecture*, 5(1), 10.
- [14] Boffi, M., Rainisio, N., & Inghilleri, P. (2023). Nurturing cultural heritages and place attachment through street art—a longitudinal psycho-social analysis of a neighborhood renewal process. *Sustainability*, 15(13), 10437.
- [15] Kürüm Varolgüneş, F. (2021). Sosyal sürdürülebilirlik performansının kalıcı afet konutlarında değerlendirilmesi: Bingöl örneği. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 12(32), 757–784. <https://doi.org/10.31198/idealkent.815153>
- [16] Turna, B., & Savaş Yavuzçehre, P. (2024). Afet yönetim döngüsü çerçevesinde kamusal alanların önemi: 6 Şubat Kahramanmaraş depremi deneyimi. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 26–46. <https://doi.org/10.47097/piar.1387191>
- [17] Dalavong, P., Im, H. N., & Choi, C. G. (2024). In what ways does placeness affect people's behavior? Focusing on personal place attachment and public place image as connecting parameter. *Frontiers in psychology*, 15, 1394930.
- [18] Diener, A. C., & Hagen, J. (2020). Geographies of place attachment: A place-based model of materiality, performance, and narration. *Geographical Review*, 112(1), 171–186.
- [19] Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). Sage Publications.
- [20] Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2011). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. sage.
- [21] Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), 57–83.
- [22] Tural, Ü., Coşkun, B., Önder, E., Çorapçıoğlu, A., Yildiz, M., Kesepara, C., ... & Aybar, G. (2004). Psychological consequences of the 1999 earthquake in Turkey. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 17(6), 451–459
- [23] Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. University of Chicago Press.
- [24] Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, (26), 7–24.
- [25] Altanlar, A. (2020). *Scrutinizing the relationship of human and place with the concept of place attachment on the axis of historical neighborhoods: Example of Amasya*. In M. Özyavuz (Ed.), *New approaches to spatial planning and design: Planning, design, application* (pp. 32–51).